

УДК 378.147

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ІДЕАЛІВ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ У ВТНЗ

Н. В. Саєнко

У статті визначено роль професійного ідеалу у формуванні особистості майбутнього інженера. Схарактеризовано шляхи створення виховного середовища у вищому технічному навчальному закладі, що сприяє досягненню духовних і моральних ідеалів фахівців інженерного профілю.

***Ключові слова:** професійний ідеал, майбутній інженер, виховне середовище, методи формування свідомості.*

В останні десятиліття можна спостерігати руйнування ідеалів і цінностей радянського періоду, які у минулі часи в нашій країні визначали суспільну свідомість. На зміну старим ідеалам прийшли ідеали епохи ринкової економіки, які спричинили втрату почуттів громадянськості і патріотизму, обов'язку і відповідальності.

Проте молодь в усі часи мала потребу в ідейній визначеності, в розумінні основних цілей особистісного розвитку і розвитку суспільства, в головних життєвих орієнтирах, в моральних ідеалах, які давали б відчуття внутрішньої душевної гармонії, ясності у визначенні життєвих перспектив.

Рівень ідейності і моральної вихованості особистості стає найважливішим критерієм підготовки фахівця, оскільки суто ділові якості можуть стати джерелом бюрократизму, користолюбства, кар'єризму, прагнення досягти особистісно мети будь-якими засобами.

У досягненні високого рівня моральності важливу роль відіграє орієнтація на духовно-моральні ідеали, які можуть служити метою формування особистості молодої людини.

Вивчення філософської і психолого-педагогічної літератури дозволило встановити, що проблема морального ідеалу розглядалася в працях вітчизняних і зарубіжних філософів (Л. Архангельський, О. Дробницький, С. Іконнікова, Е. Ільєнков, В. Соловйов, В. Тітов,

Л. Толстой, В. Тугарінов, П. Флоренський, О. Целікова, В. Яценко, І. Кант, Г. Гегель); у психологічному аспекті вона вивчалася Л. Божович, Л. Виготським, Л. Дукач, О. Лазурським, Л. Раскіним та іншими; у педагогічному аспекті моральний ідеал розглядався Н. Грабліною, П. Каптеревим, Л. Николаєвою, Ю. Бабанським, К. Ушинським, Г. Щукіною, В. Чудновським, Л. Рувинським, В. Сухомлинським, В. Соболевим, М. Судаковим.

Із середини ХХ століття, окрім вивчення моральних ідеалів, дослідники активно займаються пошуками ефективних шляхів їх формування. Проте незважаючи на уявну розробленість цієї проблеми в педагогіці, вона залишається актуальною в силу мінливості змісту ідеалів молоді, який визначається особливостями конкретної історичної епохи, моральним станом суспільства, змістом освіти. Перед педагогами постає складне завдання пошуку ідеалів і цінностей, які б відповідали світовідчуттю сучасної молоді, і створення умов їх інтеріоризації в процесі навчально-виховної роботи ВНЗ.

Проблема є досить актуальною й для вищих технічних навчальних закладів, оскільки через низьку заробітну плату і, як наслідок, низький рівень розвитку вітчизняних технологій падає престижність професії інженера, нівелюється поняття «інженерно-технічна інтелігенція», про кращих представників якої студенти мають дуже слабке уявлення.

Таким чином, існує протиріччя між потребою студентської молоді в моральних ідеалах і недостатньою розробленістю як теоретичної проблеми формування ідеалів у сучасній вітчизняній педагогіці, так і способів створення виховного середовища сучасного вищого технічного закладу, яке сприяє формуванню професійних ідеалів майбутніх інженерів.

Мета статті – визначити та схарактеризувати шляхи створення виховного середовища ВНЗ, яке сприяє формуванню моральних ідеалів фахівців технічного профілю.

Ідеал, який є дієвим стимулом і мотивом самовиховання, виконує в моральному формуванні особистості важливі функції. Під моральними ідеалами розуміють процес сприйняття моральних вимог через образ морально піднесеної особистості – носія високої духовності і моральних якостей, якій хочеться наслідувати в реальному житті [5].

Головне завдання виховання визначають як передачу молоді установок, що дають можливість у будь-якій життєвій ситуації зберігати

моральне ставлення до навколишнього світу. Ідеал покликаний зміцнювати стійкість внутрішнього світу до обставин, що змінюються, допомагати в подоланні труднощів, вирішувати складні життєві проблеми, забезпечувати свідому моральну позицію в суспільстві. Ідеал стає моральним еталоном, за яким формується позитивна програма самовиховання, якщо він внутрішньо приймається людиною, набуває особистісно значимого сенсу. Тому одне з головних виховних завдань — формування особистісно значимих ідеалів, які викликають активне бажання діяти, проявляючи стійкість вольових зусиль [6].

Поняття «стійкість» особистості» було сформульоване Л. Божович і потім детальніше розглянуто В. Чудновським. Л. Божович підкреслює, що проблема формування стійкості особистості є, передусім, проблемою становлення соціальних за своїм походженням і моральних за змістом мотивів поведінки. Дослідниця зазначає, що суть моральної стійкості виявляється в прагненні людини завжди, а не тільки на очах оточуючих, діяти відповідно до вимог моралі. Л. Божович звертає увагу на думку Л. Виготського, згідно з якою відмінна риса психічного розвитку дитини полягає в тому, що результат цього розвитку у вигляді певного зразка (ідеальної форми) існує в суспільному оточенні дитини ще до початку її розвитку, і що моральна сфера людини формується в процесі засвоєння існуючих в суспільстві зразків. В. Чудновський, виходячи з того, що моральна стійкість особистості — одна з найбільш суттєвих характеристик стійкості особистості в цілому, розглядає останню як результат моральної самоорганізації людини і підкреслює роль засвоєння індивідом суспільно цінних норм і зразків у формуванні його загальної стійкості. Стійкість особистості характеризується як такий рівень її розвитку, за якого виникає моральний імунітет відносно негативних впливів, людина стає здатною перетворювати як зовнішні обставини, так і власну поведінку [7].

Одним із проявів стійкості особистості є ступінь її відносної емансипованості від безпосереднього впливу ситуації, її незалежність від ситуаційних впливів, що передбачає наявність певного стилю, постійності поведінки в різних умовах, здатність зберігати властивий для молодшої людини стиль поведінки в напружених ситуаціях, здатність висловлювати і відстоювати особисту думку, коли їй протистоїть думка більшості.

У формуванні моральної стійкості особистості ідеал відіграє важливу роль, оскільки визначає мету її морального самовиховання. Дії у напрямку досягнення цієї мети є усвідомленим вольовим актом, який людина здійснює, мотивуючи їх наполегливим бажанням піднятися до рівня свого морального ідеалу.

Роль ідеалу в процесі самовиховання, дієву функцію ідеалу як морального еталона, образу-зразка розкриває Л. Божович. Розглядаючи механізми опосередкованих спонукань (до яких належить і моральний ідеал), авторка підкреслює, що наявність сформованого ідеалу дозволяє суб'єктові свідомо, виходячи з певного зразка, управляти своїм розвитком. Джерело і стимул розвитку дитини, зазначає дослідниця, полягає в тому, що вона в процесі спілкування з дорослими або через колектив засвоює суспільні критерії моральної поведінки і виробляє своє ставлення до навколишнього світу і до самої себе. Ці власні вимоги стають регулятором її поведінки і стимулом самовиховання. Роль особистісного ставлення у формуванні етичних поглядів (компонентом яких є моральні ідеали) підкреслюють також Н. Менчинська і Т. Мухіна.

Для кожного історичного часу існував свій моральний ідеал. Ідеал, як відомо, поняття багатозначне і досить проблематичне. Проблематичність ця обумовлена історичною мінливістю розуміння самого ідеалу за різних соціально-культурних умов того або іншого часу. Наприклад, як зазначають В. Бакштановський і Ю. Согомонов, «мова може йти про ідеали сакральні і секулярні, про традиційні ідеали, народжені ще античністю і реставровані в сучасну епоху (стоїцизм, гедонізм, аскетизм тощо), про зв'язок ідеалів з устоями за конкретними видами діяльності (наприклад, селянський, ремісничий, підприємницький), про ідеали, які продукуються основними ідеологіями нашого часу (лібералізм, консерватизм, радикалізм тощо), про ідеали, що з'явилися в надрах субкультури, і навіть ерзац-ідеології соціальної солідарності типу націоналізму і релігійного фундаменталізму» [2].

При цьому, на думку авторів, спроби універсалізувати безліч культурних ідеалів у певний загальнокультурний моральний ідеал результату не дали. Відому продуктивність зберегли лише тенденції збудувати опозиції гуманістичних і антигуманістичних ідеалів.

В зв'язку з цим слід особливо підкреслити, що відсутність чітко визначеного ідеалу в рамках сучасної виховної парадигми ніяк не вплинула на невичерпне бажання людини вірити в ідеал. І образ «героя»

створюється в медіабізнесі і ЗМІ. Але моральні орієнтири людини закладаються набагато раніше: в першій пісочниці та з першими вимовленими дитиною словами, які вона засвоює від батьків і оточуючих її людей [1].

На вибір морального ідеалу впливають інтереси людини і життєва ситуація, що склалася. Так, для будь-якого військового моральним ідеалом є людина, наділена такими якостями, як мужність, доблесть, честь, благородство, досконале володіння зброєю, але застосування її тільки в екстремальних життєвих ситуаціях для захисту своїх близьких або Батьківщини. Для майбутніх інженерів зразком морального ідеалу можуть бути вчені, дослідники, які безкорисливо служили науці, жертвували своїми здоров'ям і життям заради технічного прогресу. Необхідно знайомити студентів з їхніми долями, оскільки, на думку О. Бодальова, «людина, що стає подією для іншої людини, не обов'язково викликає такий відгук тільки при безпосередній зустрічі з нею. Вона може уразити уяву, викликати глибокі переживання і спонукати до абсолютно нових діянь результатами своєї діяльності (філософським ученням, високоморальною проповіддю, твором живопису, музикою тощо)» [3, с. 54].

Історії життя видатних людей, які своїми діями зробили неординарні внески в різні галузі культури, говорить про те, що ці люди відрізнялися ще і невгамовною пристрастю до читання. Більшість з них (В. Бехтерев, А. Макаренко, О. Пушкін, А. Чехов та інші) в дитинстві багато читали і часто фантазували про героїв і героїнь прочитаних книг. Героями їхнього уяви зазвичай ставали в кожному випадку по-своєму видатні люди, яким хотілося наслідувати. Для багатьох людей, хто, досягнувши ступеня зрілості, своїми працями збагатив основні цінності життя і культури, літературні герої з юних років служили своєрідними маяками, по яких вивірялися вчинки і діяння.

О. Суворов – не лише видатний полководець, але й талановитий вихователь-психолог, дуже правильно підкреслив значення цього чинника в інтенсифікації особистісного і професійного становлення людини. Він писав: «Обери собі на зразок героя, наздожени його, пережени. Слава тобі!» [3, с. 160].

За деякими даними, героїчні образи серед ідеалів молоді займають 50 %. Разом з цим вона часто орієнтується і на «близькі» ідеали, тобто образи безпосередньо оточуючих її людей: авторитетних викладачів,

родичів, друзів, знайомих. Вибір «близьких» ідеалів багато в чому пов'язаний з деякими віковими особливостями молодих людей: їхньою підвищеною емоційною чутливістю, потребою мати повсякденний моральний орієнтир, юнацьким максималізмом, який, з одного боку, може приводити до гіперболізації окремих недоліків дорослих і однолітків, але з іншого – до ідеалізації і віри в особливі достоїнства авторитетних для них людей.

Характеризуючи структуру ідеалу, багато дослідників використали як основу для класифікації ідеалів ступінь їх узагальнення. Л. Раскін розрізняє конкретні, синтетичні й узагальнені ідеали. Ю. Петров у роботі, присвяченій вивченню ідеалів шкільної молоді, зробив спробу схарактеризувати ідеали на основі структурно-функціонального аналізу. Він виділяє в структурі ідеалу три основні функції: програмну, оцінну і дієво-активну.

З. Гришанова при розгляді загальних особливостей формування ідеалів чітко виділяє той факт, що цей процес може йти двома шляхами. Перший шлях характеризується тим, що ідеали виникають як результат безпосереднього враження від прочитаної книги, проглянутого фільму або спектаклю, безпосереднього наслідування знайомій людині. У ряді випадків процес формування ідеалу немов «застигає» на цій стадії безпосереднього враження — у вихованців виникають конкретні ідеали з властивими їм характерними недоліками (безпосередній зв'язок із ситуацією, злитість образу-ідеалу з його діями). Інший шлях виникнення ідеалів — свідомий пошук молодою людиною «образу втілення» моральних вимог, що формуються в неї. Саме цей шлях частіше призводить до виникнення так званих конкретизованих ідеалів, що характеризуються відносною постійністю і дієвістю.

Розглядаючи проблему дієвості ідеалів, автор виходить з того, що найважливішою умовою дієвості є «присвоєність» ідеалу, його прийняття, тобто включеність ідеалу в систему основних мотиваційних тенденцій особистості (та зміна цих тенденцій під впливом ідеалу).

У деяких дослідженнях характеризуються такі етапи формування ідеалів за їхньою структурою: конкретний ідеал – синтетичний ідеал – узагальнений ідеал [4; 7]. При цьому відзначається, що найбільш високим ступенем формування ідеалів є узагальнений ідеал, тобто образ, в якому окремі якості або сукупність якостей абстраговані від конкретних осіб і ситуацій. Відзначається також, що розвиток

узагальненості сприяє прояву орієнтуючої функції ідеалу. Звільняючись від конкретного змісту, ідеали іноді стають занадто абстрактними і формальними. Природно, що дієва функція таких ідеалів виражена слабкіше. Автори відмічають, що на стадії узагальнення відбувається певне зниження дієвої функції ідеалу. Проте незважаючи на це, дослідники характеризують узагальненість як вищий ступінь розвитку ідеалу.

Чим старше стає учень, тим більше змінюється психологічна суть так званих синтетичних ідеалів. Якщо в підлітковому віці виникнення синтетичних ідеалів є наслідком того, що школяр не вміє відокремити рису особи від конкретної людини, то у більш старшому віці виникнення синтетичних ідеалів у багатьох випадках обумовлене розширенням сукупності привабливих для нього моральних якостей, які вже не укладаються в рамки одного конкретного образу [4].

Процес формування моральних ідеалів ґрунтується на ідеї середовищного підходу до формування і розвитку особистості, що дозволяє послідовно вирішувати такі важливі завдання, як допомога у виборі морального ідеалу, мотивація і стимулювання самовиховання відповідно до вибраного морального ідеалу.

Для цього необхідно визначити умови і засоби організації навчально-виховної діяльності, що забезпечують тісну взаємодію та єдність формування професійного і морального ідеалів студентів технічного ВНЗ, розробити науково обґрунтовані рекомендації щодо поліпшення педагогічного керівництва процесом формування моральних ідеалів майбутніх інженерів.

Необхідним чинником, що забезпечує підвищення ефективності процесу формування моральних ідеалів, є виховне середовище, яке розглядається як комплекс соціальних інститутів, взаємопов'язаних єдиними виховними цілями.

З. Гришанова відмічає, що значущість морального ідеалу в процесі формування особистості залежить не лише від того, кого вибирають юнак і дівчина в якості еталона, зразка поведінки, але і як реалізується їхнє прагнення наблизитися до свого ідеалу.

Ефективність процесу забезпечується збігом об'єктивних цілей формування моральних ідеалів зі становленням і розвитком особистісних і професійних інтересів і спрямувань майбутніх інженерів. Єдність морального і професійного ідеалів є передумовою і умовою

підвищення результативності виховного процесу, а його ефективними засобами є різноманітні форми як аудиторної, так і позааудиторної роботи, які забезпечують комплексний виховний вплив на світогляд, моральну свідомість, професійний і моральний досвід студентів технічних ВНЗ.

Для вивчення ідеалів студентів можна використати спеціальні анкети, що включають прямі і непрямі питання стосовно ідеалу конкретного студента. Можливі індивідуальні бесіди, експериментальні твори, аналіз яких допомагає розкрити зміст морального ідеалу молодої людини. Наступне завдання можна використати для виявлення змістової характеристики ідеалу. Суть його полягає в тому, що студент вибирає з 50 запропонованих йому 10–15 моральних якостей особистості ті, які вважає для себе ідеальними, хотів би мати їх у себе, і розташовує їх за ступенем значущості для нього, починаючи з найбажанішого і далі – за меншим значенням.

Реалізація завдання формування морального ідеалу визначає пріоритетне використання методів формування свідомості: лекції, бесіди, доповіді, прикладу, розповіді, диспуту. Бажано використати методи організації діяльності й формування досвіду поведінки: виховуючі ситуації, доручення, змагання і заохочення. В процесі формування моральних ідеалів виховні методи доцільно використовувати в комплексі.

У будь-якому випадку необхідно, щоб ідеал був нерозривно пов'язаний з поняттям «моральний ідеал», що приймається через емоційне переживання і співпереживання, оскільки часто саме таким шляхом відбувається залучення людини до світу вищих цінностей.

Процес формування моральних ідеалів активно триває в студентському віці, органічно зливаючись з процесом професійного становлення особистості. Чим тісніше взаємопов'язані моральне виховання і професійна підготовка, тим успішніше протікають ці процеси.

Ефективними засобами формування моральних ідеалів студентів можуть бути різні форми навчально-виховної роботи.

Дієвим стимулом морального розвитку особистості і умовою, що визначає успіх процесу формування моральних ідеалів студентів, є професійна спрямованість виховної роботи, знайомство з долями видатних учених і дослідників у галузі науки і техніки.

Рівень сформованості моральних ідеалів майбутніх інженерів залежить від змісту і спрямованості навчальної і позанавчальної роботи, що проводиться всіма структурами ВТНЗ. Її основу складають організація морально-гностичної діяльності студентів, розвиток у них мотиваційної сфери і включення в активну практичну роботу з реалізації моральних ідеалів.

Література

1. Авдеева И.А. Идеал в системе нравственного воспитания / Авдеева И.А. // Философские науки. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: philosophy.tsu@mail.ru.
2. Бакштановский В.И. Этика и этос воспитания. Научно-публицистическая монография / В.И. Бакштановский, Ю.В. Согомонов. — Тюмень: НИИ прикладной этики; Центр прикладной этики, 2002. – 256 с.
3. Бодалев А.А. Как становятся великими и выдающимися? / А.А. Бодалев, Л.А. Рудкевич. – М.: Изд-во Института психотерапии, 2003. – 287 с.
4. Гришанова З.И. Нравственный идеал и его значение в регуляции поведения старшеклассников: автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. психолог. наук / З.И. Гришанова. – М., 1976. – 28 с.
5. Мораль и общество. Социальная этика. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ethicscenter.ru/nravstvennye-idealy.html>.
6. Розина О.В. Нравственный идеал и миссионерское служение педагога / О.В. Розина // Материалы XIII Ежегодной Богословской конференции Православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета. – 2008. – С. 63–65.
7. Чудновский В.Э. Нравственная устойчивость личности: Психологическое исследование / Чудновский В.Э. – М.: Педагогика, 1981. – 208 с.

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ИДЕАЛОВ БУДУЩИХ ИНЖЕНЕРОВ В ПРОЦЕССЕ УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ ВО ВТУЗЕ

Н. В. Саенко

В статье определена роль профессионального идеала в формировании личности будущего инженера. Охарактеризованы пути создания воспитательной среды в высшем техническом учебном заведении, которая способствует достижению духовно-нравственных идеалов специалистов инженерного профиля.

Ключевые слова: профессиональный идеал, будущий инженер, воспитательная среда, методы формирования сознания.

FORMATION OF FUTURE ENGINEERS' PROFESSIONAL IDEALS IN THE PROCESS OF EDUCATIONAL WORK AT THE TECHNICAL UNIVERSITY*N. V. Sayenko*

In the article the role of professional ideal in the formation of the future engineer's personality is determined. The ways of creating the educational environment at the technical university that helps to achieve spiritual and moral ideals of the specialists in engineering are characterized.

Key words: professional ideal, future engineer, educational environment, methods of forming the consciousness.

Саєнко Наталія Віталіївна – доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов № 2 Харківського національного автомобільно-дорожнього університету (м. Харків, Україна)

Sayenko Nataliya Vitaliyivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Chair of Foreign Languages # 2 of Kharkiv National Automobile and Highway University

E-mail: nvsayenko@mail.ru

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор А. І. Дзундза

Reviewer – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor A. I. Dzundza

УДК 374.311.24/37.013.43(1-73)

ЛІДЕР ЯК СУБ'ЄКТ ФОРМУВАННЯ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ**Р. В. Сопівник**

У статті розкрито сутність та особливості виникнення корпоративної культури. Висвітлено її змістові елементи (цінності, переконання, моральні норми, ділова етика, стиль управління, способи прийняття рішень, комунікація, мотивація). З'ясовано значення корпоративної культури для досягнення успіху організації. Визначено роль лідерства у її становленні, формуванні та управлінні.

Ключові слова: лідер, лідерство, культура, корпоративна культура, організація.